

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА

ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ
ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ

КАТЕДРА UNIVERSUM:

*ЕЛЕКТРОННИЙ ЗБІРНИК НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ПРАЦЬ
З ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ, АРХІВНОЇ ТА
МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ*

on-line

ВИПУСК 3
2021

м. Кропивницький

Катедра Universum:

**ЕЛЕКТРОННИЙ ЗБІРНИК НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ПРАЦЬ
З ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ, АРХІВНОЇ ТА МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ**

У збірнику публікуються науково-популярні статті з актуальних питань історичної науки, дослідження у галузі документознавства, архівознавства, соціальних комунікацій, а також філософії, педагогіки та філології.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться проблемами гуманітарних наук.

Головний редактор:

С.В. Орлик – доктор іст. наук, професор

Відповідальний секретар:

Л.В. Глебова – кандидат філол. наук, доцент

Члени редколегії:

Василь Орлик – д.і. н., проф., **Сергій Кулешов** – д. і. н., проф., **Вікторія Барабаш** – к. пед. н. доц., **Ганна Бондаренко** – ст. викл., **Олександр Бондаренко** – к. і. н. доц., **Оксана Головата** – викл., **Олена Коломієць** – к. пед. наук, доц., **Аліна Мехеда** – к. пед. наук, ст. викл., **Сергій Римар** – ст. викл., **Зоя Стежко** – к. філос. наук, доц., **Микола Тупчієнко** – к. і. н, доц.

Рекомендовано до публікації on-line: рішення кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи ЦНТУ, протокол № 14 від 22. 06. 2021.

Адреса редакції: пр.Університетський, 8, м.Кропивницький, 25006,
Тел. 0954239599, e-mail: universumcntu@gmail.com

Заснований 2020 року. Виходить 4 рази на рік.

Електронна версія: <http://snd.kntu.kr.ua>

ЗМІСТ

Історія та археологія

Шевченко Сергій ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІВУ ФОРТЕЦІ СВ. ЄЛИСАВЕТИ В XIX – НА ПОЧ. XXI СТ.....	5
Paghava Irakli SIRMA COINAGE OF EAST-GEORGIAN KINGDOM OF KARTL- K'AKHETI (1744-1801) AND ITS ROLE IN REGIONAL MONETARY CIRCULATION (PRELIMINARY ANALYSIS).....	13
Тупчієнко Микола МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ.....	16

Філософія, педагогіка, філологія

Ліпатова Марина ЧОМУ УКРАЇНА?.....	19
Стежко Зоя ФІЛОСОФСЬКЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «КОМФОРТНІСТЬ». ЧАСТИНА I.....	21
Царук Антоніна МОВА ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ЛЕОНІДА ТЕНДЮКА, або ЛЮДИНА ПОВИННА ВИПРОБУВАТИ СЕБЕ ДЕВ'ЯТИМ ВАЛОМ.....	24

Події, дати, ювілеї

Орлик Світлана ВИЗНАЧНА ПОДІЯ У НАУКОВОМУ ЖИТТІ (ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА).....	30
Барабаш Вікторія ДО ЮВІЛЕЮ СТЕЖКО ЗОЇ ВАСИЛІВНИ.....	33
Барабаш Вікторія ЮВІЛЕЙНЕ СЛОВО ПРО ПЕДАГОГА.....	34
Орлик Василь ЗНАКОВЕ ПРИЗНАЧЕННЯ НА ПОСАДУ.....	36

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

Вашим Михайлову!
 Вітаю. Все, коли по кафедрі
 з Дни Незалежності України!
 Спасибі за матеріалом
 м'єтримку!
 Направлю статтю для можливості
 використання у збірнику (якщо дозв.
 скажу як «Єлисавет»).

З усіма повагами
 Сергій Шевченко

23. 09. 2013р.

Перед представленням на розсуд допитливих читачів нашого наступного матеріалу хочеться зробити невеличкий екскурс у минуле.

Декілька років тому на адресу редакції збірника нашої кафедри «Єлисавет» надійшов лист від відомого науковця, історика, громадського діяча Сергія Івановича Шевченка з проханням взяти до друку матеріали, надіслані у листі. Проте з низки причин видавництво даного збірника було призупинено, відтак надіслані автором матеріали тривалий час зберігалися в архіві кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету.

На жаль, 29 вересня 2015 року Сергій Іванович Шевченко відійшов у вічність. «Його багаторічна повсякденна науково – просвітницька діяльність була спрямована на збереження й пропаганду культурного надбання нашого краю, вивчення та пропагування української історії, популяризацію історії рідного краю й примноження національної культурної спадщини та духовності українського народу», – зазначається у бібліографічному покажчику «Сергій Шевченко : історик, педагог, краєзнавець» (<https://library.kr.ua/wp-content/uploads/2021/01/shevchenkosi.pdf>).

З глибоким сумом та щирою повагою пропонуємо Вашій увазі публікацію статті автора з архіву нашої кафедри.

**Завідувач кафедри історії,
 археології, інформаційної та
 архівної справи ЦНТУ,
 професор Василь Орлик;
 головний редактор,
 професорка Світлана Орлик
 та редакційна колегія збірника.**

УДК: 94(477.65) "18/19"

Сергій ШЕВЧЕНКО,
к.і.н., доцент,
*Кіровоградський державний педагогічний університет
ім. Володимира Винниченка*

ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІВУ ФОРТЕЦІ СВ. ЄЛИСАВЕТИ В ХІХ – НА ПОЧ. ХХІ СТ.

18 червня (ст. стилю) 1754 р. вважається офіційною датою заснування фортеці св. Єлисавети (тепер – територія Кіровограда) Росією на українських землях. Вона більшою чи меншою мірою увійшла до історії імперії, Запорозької Січі, Гетьманщини, міжнародних відносин (зокрема, з Туреччиною), боротьби з гайдамацьким рухом тощо. Із середини ХVІІІ ст. почав відкладатися інформативний комплекс документів укріплення, а також базованих тут, на Інгулі, кавалерійських частин. Про архів фортеці писали Г. Соколов [1], В. Ястребов [2], І. Лисоченко [3], К. Домарацька [4]. Про нього йдеться в публікаціях А. Шмідта [5], І. Мурзакевича [6], В. Хмарського [7], інших дослідників, в “Історичному нарисі м. Єлисаветграда” [8]. Спробуємо узагальнити стан дослідження архіву, починаючи з відвідин Єлисаветграда А. Скальковським 1839 р. і до сьогодення. Звернемо увагу на головний зміст його документів. Попередньо тема апробована в кіровоградській пресі [9].

Згідно програми архівних пошуків у південному краї, затвердженої одеським губернатором, А. Скальковським 14.05.1835 р. вирушив у свою першу поїздку територією колишньої Запорозької Січі [10, с. 5], відвідавши, зокрема, і Єлисаветград. Очевидно, він став по суті першовідкривачем забутого на тоді архіву фортеці св. Єлисавети, відзначивши несприятливі умови роботи в ньому [7, с. 175].

Колега А. Скальковського, член Одеського товариства історії та старожитностей (ОТІС), уродженець Мар’ївки неподалік Єлисаветграда Г. Соколов на 1839 – 1845 рр. перебрався з Одеси до родового маєтку Черняхівки (В. Соколівки) в Приінгуллі. Як писав його сучасник, секретар згаданого товариства М. Мурзакевич, дослідник “в 1843 – 1844 рр. відкрив у скасованій Єлисаветградській фортеці архів старих справ, ніким до того не розглянутий, і звернув на нього увагу Товариства, яке, виклопотавши для нього у п. Військового Міністра право розглянути архів, цю справу поклато на Соколова. Впродовж двох літ зошити напівзотлілі й цілі (числом 2169), починаючи з 1750 по 1813 рік, були ґрунтовно розглянуті, а з цікавих паперів списані копії. Багато тут знайшлося корисного для Запорожжя, що раніше не було відомо історикам цього неспокійного війська” [6, с. 525]. Є й думка, що Г. Соколов звернувся до Одеського товариства історії й старожитностей ще 1840 р. з пропозицією оглянути архів у фортеці св. Єлисавети і, після того, як губернатор М. Воронцов отримав на це дозвіл військового міністра, розпочав роботу. Першим наслідком стало представлення Григорієм Івановичем товариству 37 копій документів вже у грудні 1841 р. В листопаді 1844 р. він

повідомив ОТІС про закінчення роботи, подавши 465 аркушів копій документів, опис справ на 159 сторінках. На засіданні товариства дослідник отримав подяку [7, с. 175].

Інтерес колезького асесора Соколова до старого архіву, котрим завідував начальник Єлисаветградської інвалідної команди капітан Прокоф'єв, мав і (а, можливо, й перш за все) особисті мотиви. Адже комендантом фортеці в 1775 – 1778 рр. був його дід, полковник О. Соколов, який отримав неподалік землю, на котрій згодом і виникло село Черняхівка (Велика Соколівка). Воно перейшло у спадок внуку, який перевіз тимчасово сюди фортечні документи для опрацювання [4, с. 183].

Г. Соколов багато справ використав (поруч із “Хронологічним оглядом історії Новоросійського краю” А. Скальковського) при написанні “Історичної та статистичної записки про військове місто Єлисаветград” [1, с. 384], яка вийшла в “Записках Одеського товариства історії та старожитностей” 1848 р. На підставі, зокрема, указу Правлячого Сенату коменданту фортеці св. Єлисавети дійсному статському раднику Толстому від 5.1.1761 р. та грамоти татарською мовою Крим Герей хана від 6.3.1761 р. тому ж адресату Григорій Іванович дійшов висновку, що Скальковський пропустив першого у списку комендантів укріплення. Цікавою є згадка детального донесення 1754 р. інженерної команди при фортеці св. Єлисавети до “Заснованої комісії для розгляду про побудову укріплення”, у котрому викладались “причини і думки, що змусили генерал-майора Глебова і Хорвата вибрати саме це місце для закладання фортеці”. У подальшому дослідник збирався про “деякі цікаві папери” архіву скасованої фортеці розповісти в окремій статті.

З 1866 р, коли Єлисаветград військовий статус змінив на цивільний, з архівом фортеці знайомиться предводитель дворянства Херсонської губернії Є. Касянов, знявши копії найцінніших, на його та ОТІС думку, документів. (Очевидно, в цій роботі він не зміг би обійтися без помічників.) З його призначенням 1868 р. Мінським цивільним губернатором ця робота припинилася [11, с. 3]. У сфері старожитностей матимуть продовження зв'язки громадян вже з його родиною. 53 предмети часів дреговичів, зібраних ним на новій посаді, надійшли від неї до музею Єлисаветградського земського реального училища [12].

Через кілька місяців після передачі фортечного архіву (1876 р.) до Києва у Єлисаветграді розпочинає педагогічну діяльність випускник Новоросійського університету історик Володимир Ястребов. 1886 р. він, уже знаний дослідник, отримав можливість працювати з документами укріплення в бібліотеці університету св. Володимира. Першоджерела містили інформацію про стосунки, конфлікти новосербів-офіцерів з польською шляхтою, запорожцями, січовиків – з новослобожанами, про заснування Тишківки, Плетеного Ташлика, про гайдамаків. Одна зі справ висвітлювала приватні взаємини коменданта фортеці й підлеглих йому сотників слобідського козачого полку. Увагу історика привернула справа про відносини з татарами в 1754 – 1755 рр. (зокрема, шифровані листи про дипломатичні труднощі, викликані будівництвом фортеці), протоколи допитів гайдамаки Данила

Бандурки (1761 р.), матеріал про відправлення урядової комісії для опису запорозьких земель (1762 р.). Інтерес викликає факт переховування гайдамаків у себе на хуторі, забезпечення їх кіньми та зброєю ротним квартирмейстером Єлисаветградського гусарського полку в обмін на частину захопленої ними у польських поміщиків здобичі. 10 квітня 1888 р. В. Ястребов у Єлисаветграді завершив статтю про архів з додатком 31 копії документів [2].

1897 р. вийшов “Нарис історії м. Єлисаветграда”, де неодноразово згадуються документи архіву фортеці св. Єлисавети, яких на той час в місті, зрозуміло, вже не було. У першому розділі “Фортеця св. Єлисавети і заснування міста”, зокрема, зустрічаємо: “із рапорта ...який знаходився у справах архіву фортеці” (1756 р.), “із комендантських справ фортеці св. Єлисавети” (1758), “у справах архіву фортеці св. Єлисавети за 1768 рік”, “із справ фортеці св. Єлисавети за 1770 рік”, “у справах фортеці було” (1787), “при справах фортеці було багато ордерів” (1787) [8, с. 6–8]. У розділі “Заснування м. Єлисаветграда і ті губернії, до складу котрих він різночасно входив” читаємо: “із справи гарнізонної канцелярії фортеці св. Єлисавети від 31-го грудня 1763 р.”, “із справ фортеці” (1768), у розділі “Відкриття міських установ у м. Єлисаветграді та їх перетворення”: “в колишнім архіві фортеці св. Єлисавети була справа” (1793 р.), у розділі “Бідування, що настигли м. Єлисаветград”: “У справах фортеці” (1798 р.), “із бувшої у фортечному архіві справи єлисаветградської провінційної канцелярії за 1772 рік”, “із справ же фортеці” (1783 р.), у розділі “Міські сади та бульвари”: “у справах архіву св. Єлисавети” (1765 р.), “із справ того ж фортечного архіву” (1775, 1779). Називаються чотири справи цього архіву, які стосуються військового шпиталю в місті за 1777 – 1789 рр. [8, с. 109, 130–131].

Упорядником і видавцем нарису вказано міського голову О. Пашутіна. Через його службову завантаженість, відсутність історичної освіти й досвіду (інших його публікацій немає), очевидно, фактично збір матеріалів вівся іншою особою (чи групою осіб) з необхідною підготовкою для дослідницької роботи, інформацією про першоджерела, можливістю опрацювати фортечні документи в Києві. Це міг бути історик, провідний дослідник минувшини краю, кореспондент Московського археологічного товариства, дійсний член Одеського товариства історії та старожитностей, член-кореспондент Церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії [13], автор “Київської Старовини”, “Записок імператорського Одеського товариства історії та старожитностей”, “Старожитностей”, “Етнографічного огляду”, “Археологічних вістей та заміток” В. Ястребов. Саме він досліджував архів фортеці св. Єлисавети, місцезнаходження якого в нарисі не вказано. Натомість зазначено, що під час перебування Єлисаветграда в управлінні військових поселень (місто там знаходилося з 1829 по 1861 рр.) частину справ фортечного архіву передали Одеському товариству історії та старожитностей, зокрема шифрованого листа російського дипломата в Константинополі від 1.11.1755 р. до коменданта укріплення на Інгулі, цитата з якого наводиться в “Нарисі” [8, с. 8]. Цей самий фрагмент подав у своїй “Записці” і Г. Соколов [1].

20 червня 1904 р. під рубрикою “Повідомлення міської управи” газета “Відомості Єлисаветградського міського громадського управління” вмістила інформацію без підпису до 150-річчя заснування фортеці св. Єлисавети. Йшлося, що “Історичний нарис...” укладався кілька років кропіткої праці, “довелось користуватися лише фрагментарними відомостями міського держархіву та описом справ архіву фортеці Св. Єлисавети”. Головна ж частина міського архіву від заснування Єлисаветграда, згоріла під час великої пожежі 10.07.1798 р., а справи фортечного архіву “ще 1846 р. за Височайшим велінням, внаслідок військово-історичного змісту їх, були передані на зберігання військово-топографічному депо в С.-Петербургу” [14]. Тобто, автор публікації з міської влади і на поч. ХХ ст. не знав про передачу 1876 р. документів укріплення до Києва.

Матеріали фортечного архіву використав 1912 – 1913 рр. у “Військово-історичному віснику” в публікації “Нариси з історії слов’янської колонізації в Новоросії у ХVІІІ столітті. Сербські військові поселення” Є. Загоровський [11, с. 6]. Історик С. Шамрай використовував ці документи в праці “До історії залюднення Степової України в ХV ст. (Крилівщина й Лизаветчина)”. Дослідник зустрів цікаву інформацію не лише в фортечних (як В. Ястребов), а й у полкових справах [15].

До фортечного архіву звернулася дослідниця Н. Полонська-Василенко при написанні книги “Заселення Південної України в половині ХVІІІ століття (1734 – 1775)”. Автор, з посиланням на Сенатський архів, підкреслює, що, виділяючи землі новосербам, російський уряд ігнорував те, що раніше їх було передано Миргородському полку з правом переселення сюди усіх бажаючих. Ця смуга території заселилася хуторами, слободами, містечками. Петербург знав про це. Полковник де-Боскет, який об’їхав цю місцевість, на засіданні Сенату 9 січня 1752 р. подав карту, складену ним 1745 р., заявивши, що вся територія, виділена для Нової Сербії, була на 1745 р. заселена. Він знав, що й після того “не мало знову поселень є”, але його заяви до уваги не прийняли [16, с. 68]. Аналізуючи архів фортеці, наводиться перше місце базування її коменданта О. Глебова – значний торговельний пункт Архангельськ (Новоархангельськ) з невеликим укріпленням, “поки не збудовано кріпость св. Єлисавети”. Полонська припускає існування більш раннього поселення на території фортеці св. Єлисавети: “Мабуть на місці, де була збудована кріпость, вже жило якесь населення, інакше тяжко собі уявити, що через півтора місяця після офіційного закладення кріпості, тут уже відбувався ярмарок – 24 липня 1754 р.” [16, с. 78, 91]. Цю дату вона використала за Шмідтом, в публікаціях інших авторів вказується 29 червня, тобто ярмарок мав відбутися вже через 11 днів після закладення фортеці. Дослідниця оцінює документи укріплення, в т. ч. опубліковані В. Ястребовим, як невичерпне джерело відомостей про заселення, економіку, адміністрацію краю [16, с. 8, 23, 100].

Один документ фонду фортеці № 9 відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР опубліковано 1970 р. в збірнику “Гайдамацький рух на Україні в ХVІІІ ст.” [17, с. 247–248]. Три справи про фортецю, місцеві торгівлю та школу використали автори “Історії міст і сіл Української РСР.

Кіровоградська область” (1972 р.) [18, с. 82–84]. В роки незалежності матеріали фонду стали складовою джерельної бази дисертаційного дослідження О. Посунько [19]. У її статті в кіровоградському журналі “Степ” наводиться факт невдоволення Туреччиною будівництвом фортеці, яка постала в 37-и годинах їзди від її кордонів. Росія пообіцяла залишити укріплення в тому вигляді, яким воно було 1754 р. Прибувши сюди 1755 р. представник Порти заспокоїв своє керівництво: хоч споруда була міцною та надійною, але вали її невисокі, за літо нічого не зроблено, крім зусиль зі збереження збудованого [20, с. 83]. Документ з історії Крилівщини включив до збірника “Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії” виходець з Кіровоградщини А. Пивовар [21, с. 282]. Копію іншого документа, який свідчить про тотальний військово-адміністративний контроль фортеці св. Єлисавети над Центральною Україною, він надав для збірника Кіровоградського обласного краєзнавчого музею [22, с. 40–43].

Сьогодні архів фортеці зберігається в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Велика частина матеріалу періоду діючої фортеці висвітлює проблеми колонізації, особливо іноземної, Центральної та Південної України, зокрема, порубіжні відносини між Росією, Польщею та Запорозькою Січчю, стосунки новосербів і слобожан. Йдеться про діяльність урядової комісії з опису запорізьких теренів, про підготовку ліквідації Січі та методи чиновників щодо захоплення земель козаків. Значно більше документів датовані 1784 – 1821 рр. Укази царів, сенату, військової та ін. колегій, провіантських комісій стосуються питань дислокації військ, кадрів офіцерського корпусу, матеріального утримання військових частин. Є ордери Потьомкіна, Рум’янцева-Задунайського, Суворова, Кутузова, Текелія, Багратіона, Волконського та ін. Документи висвітлюють будівництво Єлисаветграда, побут і звичаї поселенців [3]. Інтерес становлять справи про гайдамацький рух (38—73, 215–237, 457–497), запорозьке козацтво (1150–1173, 1183–1187, 1422–1447, 1728–1776), Новослобідський козацький полк (1345–1354, 1505–1506, 1611–1618, 1708–1727, 2108), інженерну справу і будівництво фортеці св. Єлисавети (111–127, 521–551, 1450–1467, 1698–1707), початки міського самоврядування в Єлисаветграді (251–256) [11, с. 5–6]. В цілому ж вони відображають процес загарбання та імперської колонізації земель Центральної й Південної України Росією. Можливо, у фонді містяться й відомості про приїзди до фортеці Калнишевського, про першу назву міста на Інгулі, поселення, які (яке) існували до фортеці св. Єлисавети.

Держархів Кіровоградської області неодноразово просив ІР НБУ ім. Вернадського повернути фортечний фонд, але йому було запропоновано змікрофільмувати документи. Таким чином з позитивами справ за 1754 – 1766, 1768, 1779, 1788, 1789, 1791, 1796 рр. тепер можна ознайомитися в архіві [23, с. 18]. Зокрема – з рапортом про огляд місця для будівництва фортеці (травень 1754 р.), листуванням коменданта укріплення з російським резидентом в Константинополі, турецьким пашею, молдавським господарем, перекладачем султана, агентурними відомостями про Туреччину, про вбивство двох козаків (31.05.1754 – 1.11.1755), про гайдамаків, передачу справ слобідського

козацького полку до Києва, артилерію фортеці (1758), витрати на фортифікаційні роботи (1759), стан нових слобід (1761), опис приміщення у фортеці (1787) і самого укріплення (1796) [24].

Фортечний архів містить значний масив інформації з регіональної, вітчизняної, зарубіжної минувшини, історії міжнародних відносин. Це засвідчило його часткове вивчення й оприлюднення. Водночас його комплекс, як і літопис самого укріплення, не викликав ґрунтовного інтересу центральнотраїнських краєзнавців, істориків, в тематичних публікаціях яких не містяться безпосередні посилання на архів [25].

Джерела та література

1. Соколовъ Г. Историческая и статистическая записка о военномъ городе Елисаветградѣ // Записки Одесскаго Общества Истории и Древностей. Т. 2, од. 1. – Одесса, 1848. – С. 384–401. (Див. також: Єлисавет (Кіровоград). – 1993. – Січень – лютий.)
2. Ястребовъ В. Архивъ крепости св. Елисаветы // Записки Императорскаго Одесскаго Общества истории и древностей. Т. 15. – Одесса: Тип. А. Шульце, 1889. – С. 548–589.
3. Лисоченко І.Д. Архів фортеці святої Єлисавети // Збірник оглядів фондів відділу рукописів. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – С. 29–35.
4. Домарацька К. “Предназначенные для хранения в Военно-топографическом депо”. До історії архіву фортеці Св. Єлисавети// Медієвістика. Історія церкви, науки і культури. Вип. 1. – К., 1997. – С. 178–183.
5. Шмидтъ А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. Ч. II. – С.-Петербургъ: Типография Калиновского, 1863. – 874 с.
6. Мурзакевичъ Н. Григорій Ивановичъ Соколовъ // Записки Одесскаго Общества Истории и Древностей. Т. III. – Одесса, 1853. – С. 522–527.
7. Хмарський В.М. Археографічна діяльність Одеського товариства історії і старожитностей. – Одеса: Астропринт, 2002. – 399 с.
8. Историческій очеркъ г. Елисаветграда / Сост. и изд. А.Н. Пашутинъ. – Елисаветградъ: Лито-Типографія Бр. Шполянскихъ, 1885. – 311 с.
9. Шевченко С. Архів старої фортеці // Народне слово. – 2013. – 14–20 червня; його ж. Доля архіву св. Єлисавети // Вечірня газета. – 2013. – 27 червня – 5 липня.
10. Швидько Г.К. А.О. Скальковський та його “Історія Нової Січі...” // Скальковський А.О. Історія Нової Січі або останнього Коша Запорізького. – Дніпропетровськ: Січ, 1994. – С. 3–16.
11. Дідик С. Архів фортеці Св. Єлисавети: маловідомий фонд // http://www.cossackdom.com/doc/didik_arhivek.htm
12. Ястребов В. Дані про археологічну колекцію при Єлисаветградському земському реальному училищі // Єлисавет. – 1992. – 30 вересня. – С. 1.
13. Владимиръ Николаевичъ Ястребовъ (Некрологъ) // Киевская Старина. Т. LXVII. – 1899. – Октябрь. – С. 121–126; *Бракер Н.* Володимир

- Миколайович Ястребов (До тридцятих роковин смерті) // Єлисавет. – 1992. – 20–27 травня.
14. Ведомости Єлисаветградського Общественного Управління. – 1904. – 20 июня.
 15. Шамрай С. До історії залюднення Степової України в XVIII ст. (Крилівщина і Лизаветчина) // Записки історико-філологічного відділу. – 1929. – Кн. XXIV. – С. 207–302.
 16. Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII ст. (1734 – 1775). Ч. 1. – Мюнхен: Український вільний університет, 1960. – 221 с.
 17. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст.: Збірник документів. – К.: Наук. думка, 1970. – 659 с.
 18. Безтака П.М., Нагорний О.Ф. Кіровоград // Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область. – К.: УРЕ, 1972. – С. 81–124.
 19. Посунько О.М. Історія Нової Сербії та Слов'яносербії. – Запоріжжя: РА “Тандем-У”, 1998. – 80 с.
 20. Посунько О.М. Дикого поля не було. До історії колонізації степового краю в середині XVIII ст. // Степ (Кіровоград). – 1996. – № 2–3. – С. 81–84.
 21. Пивовар А.В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII століття. – К.: Академперіодика, 2003. – 336 с.
 22. Витяг з відомостей про склад військових команд, підпорядкованих фортеці святої Єлисавети за репортом бригадира коменданта Василя Черткова генерал-майору Олександрову Ісакову від 19 серпня 1765 року // Шляховий К. Козаки – будівельники фортеці святої Єлисавети. – Науковий збірник Кіровоградського обласного краєзнавчого музею. Вип. 1. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. – С. 31–46.
 23. Маринець Л. Джерельна база Державного архіву Кіровоградської області з історії міста Єлисаветграда другої половини XVIII століття // Наш край у XVIII столітті: Матеріали обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2003. – С. 17–19. Див. також: Шияновська О.Н. Архівні матеріали з історії фортеці св. Єлисавети // Проблеми вивчення історії міста Кіровограда (до 240-річчя заснування міста): Доповіді ювілейної конференції. – Кіровоград, 1994. – С. 54–57.
 24. Державний архів Кіровоградської області. – Ф. 1(5). – Оп. 1 позитивів за 1754–1766, 1768, 1779, 1788, 1789, 1791, 1796 рр. – Спр. 4–8.
 25. Гайда Л. Фортеця Св. Єлисавети – визначний об'єкт туризму // Наш край у XVIII столітті... – С. 39–52; Тупчієнко М. Проблеми вивчення історії фортеці Св. Єлисавети та перспективи її музеєфікації // Там само. – С. 52–65; Шевченко С. Доля архіву фортеці св. Єлисавети (друга половина XVIII – XIX ст.) // Наукові записки. Серія: Історичні науки. КДПУ ім. В. Винниченка, 2013 (рукопис знаходиться в друкарні); Шляховий К. Козаки – будівельники фортеці святої Єлисавети //

Науковий збірник Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.
Вип. 1. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. – С. 31–46.

УДК 737

Irakli PAGHAVA,
 PhD, PhD G. Tsereteli Institute of Oriental Studies,
Ilia State University
 Іраклі ПАГАВА
 PhD, Інститут сходознавства ім. Г. Церетелі
Державного університету імені Іллі, м. Тбілісі, Грузія

SIRMA COINAGE OF EAST-GEORGIAN KINGDOM OF KARTL-K'AKHETI (1744-1801) AND ITS ROLE IN REGIONAL MONETARY CIRCULATION (PRELIMINARY ANALYSIS)

The numismatic history of the east-Georgian Kingdom of Kartl-K'akheti has seemingly been underresearched so far, despite bearing a particular historical significance (reflecting the significance of researching the history of Kartl-K'akheti). The so called sirma silver coins, i.e. the primary and original currency of this Georgian state, constitute a particularly noteworthy numismatic phenomenon. Nevertheless, the Georgian historiography of Soviet period counted only two works devoted to the sirma coinage (Revaz Kebuladze's "Prolongation of the Circulation of Sirma-Silver in Georgia", 1969, and "The Hoard from Pkhoveli", 1975, both in Georgian). We published (in co-authorship) five more articles in the Supplement to Journal of Oriental Numismatic Society, #197, back in 2008. However, not all the relevant issues have been researched comprehensively. Inter alia, the general circulation patterns of the sirma coinage have not been studied so far (we would consider the written sources; the coin artifacts, i.e. the monetary primary sources; as well as the data on the monetary circulation to constitute the three pillars of further research of the economic / monetary history of Kartl-K'akheti).

The goal of our short article is to initiate the meta-analysis of the hoards comprising sirma coins of Kartl-K'akheti.

Initially, the coins in the name of various Afsharid rulers and Karim Khan Zand were issued at Tiflis mint (in the capital of the Kingdom of Kartl-K'akheti). However, the novel silver coinage was being issued since the monetary reform of AH 1179 (1765/6); four denominations were minted in high standard silver: 1½ abazi (= 1 mithqal = 6 dangs = 4.608 g), 1 abazi (= 4 dangs = 3.072 g), ½ abazi (= 2 dangs = 1.536 g), and ¼ abazi (= 1 dang = 0.768 g). Simultaneously, the gold, silver and copper coins of Iran and various Caucasian Khanates, as well as the Ottoman and Russian Empires, and also the Dutch ducats, circulated locally.

We have analyzed 13 hoards comprising the sirma coins. These hoards can be classified as follows:

- I group, reflecting the monetary circulation in the Kingdom of Kartl-K'akheti (6 hoards): Lalakend (1897), Gori uyezd (1906), Ch'ik'aani (1927), Uncertain 1 (2004), Uncertain 2 (2005), Bolnisi (2010s);

- II group, reflecting the monetary circulation in the Caucasian Khanates (4 hoards): Daralagyozy (1934), Sovetashen (1938), Chaykend (1953), Qarabagh (2015);
- III group, reflecting the monetary circulation in Georgia after 1801 (when Kartl-K'akheti was annexed by the Russian Empire) (3 hoards): Sokhumi (1899), Pkhoveli (1955), Pasanauri (1970s).

We consider it reasonable to provide short description of the hoards:

I group:

Lalakend (1897): more than 73 sirma abazis (the earliest dated AH 1182 (1768/9), the latest AH 1212 (1797/8));

Gori uyezd (1906): 60 sirma abazis and copper coins of the Russian Empire (5-copeck coins) and Kingdom of Kartl-K'akheti;

Ch'ik'aani (1927): more than 100 sirma abazis (the earliest dated AH 1182 (1768/9), the latest AH 1213 (1798/9));

Uncertain 1 (2004): more than 100 sirma abazis;

Uncertain 2 (2005): more than 100 sirma abazis;

Bolnisi (2010s): 33 sirma abazis and two ½ abazis;

II group:

Daralagyozy (1934): silver earrings (with coin pendants?) and buckles, 33 silver buttons made from coins, 631 silver coins, including sirma coins (the majority being abazis, the minority, the ½ abazis), Ganja abbasis, Khoweyza mahmudis, Afsharid silver coins, 1 Russian grivennik dated 1796;

Sovetashen (1938): 2 sirma 1½ abazis, 12 Yerevan abbasis, 1 Tabriz abbasi (the earliest coin dated AH 1181 (1767/8), the latest AH 1185 (1771/2));

Chaykend (1953): 1226 coins and tinned copper cup: Safavid coins (819), Afsharid coins (2), Shirwan abbasis (79), Ganja abbasis (295), sirma abazis (71) (the earliest, the Safavid shahi dated AH 1071 (1660/1), the latest, the Ganja abbasi dated AH 1201 (1786/7));

Qarabagh (2015): More than 400 coins, including Ganja and Shirwan abbasis, and sirma abazis (approximately 25% of total number);

III group:

Sokhumi (1899): 10 Sirma abazis, Ganja abbasis, Ottoman, Russian, and Georgian-Russian coins (1804-1834 series); deposited in the 2nd quarter of the 19th century;

Pkhoveli (1955): 111 coins, including 8 sirma abazis, 60 Russian, 24 Georgian-Russian and 19 Polish-Russian (the earliest, the sirma abazi dated AH 1193 (1779/80), the latest, Russian ruble dated 1842);

Pasanauri (1970s): 576 coins and 2 silver winecups, including 150 sirma coins (9 1½ abazis, 136 abazis, 4 ½ abazis and 1 ¼ abazi), Ottoman (1), Persian (1), Russian (386), Georgian-Russian (14), Polish-Russian (24) (the earliest, the para of Mahmud

I (1730-1754), the latest the 25-copeck coin dated 1858).

*

The sirma coinage constitutes 100% of coins in the hoards of the I group, but only 5.6-25.0% of the coins in the hoards of the II group, and approximately 0.5-26.0% of the coins in the hoards of the III group.

As to the share of sirma coins of various denominations, 8 hoards out of 11 for which we have numerical data comprise exclusively sirma abazis (i.e. the share of the abazi denomination is 100%); 2 hoards comprise also other denominations, the 1½ abazis, ½ abazis and ¼ abazis as minute admixture (5.7% of ½ abazis within the Bolnisi hoard, the rest being abazis; 6.0% of 1½ abazis, 2.7% of ½ abazis and 0.7% of ¼ abazis within the Pasaauri hoard, the rest being abazis); while only 1 hoard, the Sovetashen one, comprises only two sirma coins, both being 1½ abazis (100%).

The share of the AH 1211 (1796/7) (only 1 year out of 28 registered!) abazis is remarkably and unexpectedly high, being 42.5% within the Lalakend hoard, and 37.5% within the Pkhoveli hoard.

*

The meta-analysis of 13 hoards comprising sirma coins clarified some relevant issues.

It became clear, that the sirma coinage played an extremely significant role in the monetary circulation of the region in the last 3rd of the 18th century - 1st half of the 19th century. It dominated exclusively within the boundaries of the Kingdom of Kartl-K'akheti, and provided for up to a quarter of the monetary mass circulating in the neighbouring Muslim Khanates; remarkably, the sirma coinage retained its significance even after the Kingdom of Kartl-K'akheti was annexed by the Russian Empire in violation of the 1783 Georgievsk treaty.

Evidently, the abazi denomination was the principle one minted, and circulating widely, constituted the backbone of the national monetary economy. The 1½ abazi (6-dang) denomination could be minted to facilitate the trade relations with southern neighbours still preserving the older and heavier weight standard (of 6 dangs) for their abbasis.

The high mint run of the AH 1211 (1796/7) abbasis, issued in the wake of the Qajar destruction of Tiflis in 1795, still awaits an explanation (renovation works or other extra expenditure funded by the deposited silver transformed into coinage?).

*

Further research of the monetary circulation of Kartl-K'akheti envisions the analysis of the single coin finds; cooperation with colleagues in Azerbaijan and Armenia; detailed publications of the new hoards; and detailed re-publications of the previously known hoards, including the detailed study of their composition and statistical processing of numerical data; general analysis of all three elements of the monetary circulation, i.e. the gold and copper coinage along with the silver one.

УДК 069

Микола ТУПЧІЄНКО,
к.і.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи,
Центральноукраїнський національний технічний університет

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

В попередній статті ми зупинилися на творцях давніх архівних документів в Месопотамії, їх назвах та спеціалізації [5]. Зараз спробуємо детальніше розглянути матеріали на яких створювалися архівні документи в країнах Стародавнього Сходу. Перше знайомство з архівами та бібліотеками Давнього Сходу відбулося ще в 40-х рр. ХІХ ст., завдяки дослідженням англійського археолога Генріха Остіна Лейярда (1817-1894 рр.) палацового комплексу асирійського царя Ашурбанипала в Ніпурі. Пізніше були відкриті архіви та бібліотеки в містах-державах Месопотамії Урі, Уруці, Лаваші, Вавілоні...

Ці дослідження відкрили архівні і бібліотечні приміщення в царських палацах, що були наповнені обпаленими та необпаленими глиняними табличками, вкритими клинописними знаками. Саме глина стала основним матеріалом для формування давніх архівних текстів. Більше того, специфіка накреслення по глині письмових знаків обумовила еволюцію самого ієрогліфічного письма в Давній Месопотамії у вигляді клинопису. Як відзначає М.А. Дандамаєв тексти на глині називалися (tit)tuppi, а стиль яким писали на глині у Вавілоні називався qantuppi, що буквально означало «очеретина для глиняної таблички».[1, с. 16]

Глина була самим доступним і поширеним матеріалом, яким забезпечували творців давніх текстів ріки Євфрат і Тигр. Для виготовлення табличок використовувалася добре відмулена глина. Процес відмулювання полягав у багаторазовому заливанні глини водою в ємкостях, вимішуванні та зливанні води. В результаті цих процедур формувалася дрібнозерниста дуже пластична глиняна маса з мінімальною кількістю домішок, яка не лише добре місилася, а й не розтріскувалася після висихання. Можна було зібрати відмулену глину безпосередньо на берегах річок.

Із цієї глини писарі та інші чиновники могли формувати таблички для письма. Сира глина дозволяла не лише виправляти помилки та дописувати пропущені ієрогліфічні знаки, а й повністю змінювати тексти документів. Переважно довжина табличок в 1.5-2 рази перевищувала їх ширину. Варіювала також їх форма: прямокутна, підпрямокутної форми із заокругленими кутами, овальні. В перетині вони часто були лінзовидні [3]. Останнє, очевидно, обумовлювалося формуванням табличок шляхом стискання глиняного шматка між ладонями творця документу.

Глина – вічний матеріал, тому навіть через тисячі років після їх

створення глиняні таблички не лише зберігають форму, а й зберігають майже без втрат написані на них тексти. Археологи знаходять таблички на значній глибині у відволоженому або й сирому стані. З метою їх консервації рекомендується вологі таблички загорнути в папір та залишити на тривалий час в тіні для просушування. Останнє запобігає швидкому обезводненню табличок, що дозволяє уникнути їх розтріскуванню [2].

Цікаво, що цей метод діє також у випадках, коли таблички знаходилися у глиняних конвертах. Поволі висихаючи в тіні, глина конверту відділяється від самої таблички, не пошкоджуючи її.

Абсолютна більшість табличок в давніх архівах була необпаленою, але зустрічаються й обпалені до стану цегли. Це таблички, які були носіями важливої інформації, розрахованої на тривале зберігання. До них належать міжнародні договори, окремі статистичні данні...[4].

Міжнародний характер аккадської та вавилонської мови, разом з клинописною писемністю стало причиною виявлення клинописних текстів на глиняних табличках далеко за межами Месопотамії, зокрема, в давньому Єгипті. Під час розкопок Тель Амарни - столиці фараона-єритика Ехнатона (XVIII дин.) у 1891-1892 рр. було виявлено архів клинописних табличок, які містили переписку єгипетських царів з правителями Месопотамії, хетів, Мідії, Марі, а також тексти міжнародних договорів. Тобто вже в II тис. до н.е. ми зустрічаємося з феноменом формування цілісного інформаційного простору, який базувався на використанні міжнародних мов та міжнародних писемних систем і є свідченням перших проявів цивілізаційної глобалізації в інформативній сфері.

Водночас, клинописні тексти на глиняних табличках з Месопотамії, дозволяють стверджувати, що тексти писалися не лише на глині, а й на інших матеріалах: шкірі, дерев'яних дощечках та з слонової кістки. У несприятливих умовах ці матеріали швидко руйнуються, тому у більшості випадках не збереглися до нашого часу, тому тексти на табличках дозволяють з упевненістю говорити, що ці матеріали були досить поширеними.

Починаючи із старовавилонського періоду, в текстах зустрічається слово (is)le-e, яким позначалися дерев'яні таблички для письма. Це слово стало широкоживаним в I тис. до н.е., що вказує на популярність цього типу носіїв текстів. Ці таблички покривали воском, на якому писали кістяними чи металевими палочками – каламами. Матеріалом для табличок служили такі породи дерева, як тамариск, самшит, кедр, і кипарис, а також горіх. В Німруді були виявлені саме горіхові дощечки для письма. Дандамаєв М. наводить приклад одного листа, в якому автор просить прислати йому дерево, запитує про його вартість і зазначає, що він виготовить чудову дощечку для письма і збирається займатися їх виготовленням [1].

В аккадських текстах зустрічається вираз «вощені таблички», найдавніша згадка про які міститься в листі з Угарита (близько XIV ст. до н.е.).

Царські і храмові написи часто викарбовувалися на камені. Існував навіть вираз «відповідно до кам'яної таблички». Саме так називається

документ періоду Дарія I, в якому мова йшла про продовольчі норми для богів. Дослідники відзначають, що дуже рідко на камені карбувалися приватно-правові документи, зокрема, до них належать шлюбний контракт із Вавилону (624 р. до н.е.) та документ, яким фіксувалася продаж поля, складений на чорній кам'яній плиті з Урука (періоду правління Шамаш-шум-укина) [1].

В ахаменідський час у вавилонських текстах починають згадуватися *magallatu*—«шкіряний згорток (рулон)». В документах архіву Мурашу мова йде про виготовлення шкіряних згортків. Зокрема відомо, що в Ассирії писаря позначали особливою монограмою, яка означала писаря, який міг писати на шкірі. В іншому тексті мова йде про видачу шкір міському і храмовому писарям.

Починаючи з VI ст. до н.е. зрідка з'являється згадування пергаменту в якості матеріалу для письма. В I тис. до н.е. в Месопотомії для аккадських текстів також використовували папірус та папірусний папір.

В якості матеріалу для письма використовувалися також різні металеві пластини. В одному нововавілонському листі пишеться: «Відправ мені цю бронзову тарілку (?), на яку нанесено малюнок (богині) Іштар, що (скаче на леві)».

Ще один матеріал для письма, який згадується в новоассирійських текстах, є слонова кістка. Такі дощечки, подібно до дерев'яних покривалися воском. Дандамаєв М. висловлює припущення, слово «*tabšinu*» у пізньоассирійських текстах варто тлумачити як «табличка з слонової кістки» [1]. Відсутність збережених документів на шкірі, дереві та слонової кістці (на восковій основі), не дозволяє з певністю говорити про стиль письма, яким фіксувалися написи на них. Логіка підказує, що він мав відрізнятися від класичного клинопису, оскільки написи робилися чорнилами з використанням пензлів чи пташиних пер, тобто були технологічно іншими.

Отже вибір матеріалу, на якому склалися тексти, визначався наступним факторами: доступністю та дешевизною, коротким терміном існування інформації, статусом та значимістю текстів і, врешті, соціальним статусом та можливістю творця текстів (маються на увазі металеві та з слонової кістки таблички).

Джерела та література

1. Дандамаєв М.А. Вавилонские писцы. Изд-во «Наука». Главная редакция восточной литературы. 1983 г. 246 с.
2. Кьер Эдвард. Они писали на глине. Рассказывают вавилонские таблички. Изд-во «Наука». Главная редакция восточной литературы. 1983 г., 246 с.
3. Липин Л. Глиняные книги. – Москва; Ленинград: Гос. изд-во дет. лит., 1952. – 300 с.
4. Овчинников В. История книги: эволюция книжковой структуры. – Львів: Світ, 2005. – 420 с.
5. Тупчієнко М. Творці архівних і бібліотечних документів Стародавнього Сходу. *Універсум*. 2021. Вип. 2.

ФІЛОСОФІЯ, ПЕДАГОГІКА, ФІЛОЛОГІЯ

УДК 378.147.: 811.161.2

Марина ЛПАТОВА,
викладач кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи,
Центральноукраїнський національний технічний університет

ЧОМУ УКРАЇНА?

Одним зі стратегічно важливих напрямів МОН у міжнародному співробітництві є залучення іноземних студентів для навчання в Україні. На черговому засіданні колегиї міністерства було обговорено питання пропагування вищої освіти в Україні на міжнародному рівні у 2021-2022 роках. Міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет зазначив, що треба «створити учасникам освітнього процесу належні умови для навчання, зберегти конкурентні переваги української освіти, постійно підвищувати імідж України на міжнародній арені».

Україна є дуже привабливою країною для навчання іноземних студентів, і це створює досить великі виклики як перед самою державою, так і перед кожним навчальним закладом окремо.

Українська система вищої освіти має давню історію становлення та розвитку, завдяки власній фундаментальності вважається однією

з найкращих у світі. В Україні більше 240 вищих навчальних закладів здійснюють підготовку фахівців для зарубіжних країн. Прагнення залучити іноземних студентів вимагає від навчальних закладів підвищення конкурентоспроможності освітніх послуг. Критеріями вибору іноземцем університету, як правило, є імідж закладу вищої освіти, спеціальність, умови проживання, географія розташування, освітні пропозиції тощо

Найпопулярнішими закладами вищої освіти, де навчаються іноземні студенти в Україні, є Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна; Харківський національний медичний університет; Національний медичний університет імені О.О. Богомольця; Одеський національний медичний університет; Запорізький державний медичний університет; Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова; Дніпровський державний медичний університет; Тернопільський національний медичний університет; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Найбільше іноземних студентів навчаються у Харківському національному медуніверситеті - 4355 осіб. Із невеликою різницею за ним йдуть Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна та Одеський національний медичний університет.

Маючи давні традиції освіти, українські університети пропонують іноземним студентам широкий спектр спеціальностей в різних галузях знань. Серед спеціальностей, які обирають іноземні студенти, найпопулярнішими є медичні (майже 50%); менеджмент; фармація; право; архітектура та будівництво; фінанси, банківська справа та страхування; економіка.

Залучення якомога більшої кількості іноземних громадян до навчання в своїх університетах є однією із ключових тенденцій розвитку освітньої галузі кожної розвиненої країни. По-перше, кількість іноземних студентів свідчить про рівень престижу системи освіти тієї чи іншої держави, по-друге, – гроші за навчання іноземних студентів є додатковим джерелом фінансування сфери освіти. Так, дохід України від іноземних студентів українських вишів становить 3 мільярди доларів за час їхнього навчання. Про це повідомляє прес-служба Міністерства освіти та науки.

У МОН зауважують, що іноземні студенти – це також важлива складова інвестицій в економіку. Так, щороку один іноземний студент в Україні витрачає близько 6-8 тисяч доларів.

Станом на початок 2021 року в українських закладах вищої освіти навчалися 80,5 тисяч осіб зі 158 країн світу.

Чому іноземні громадяни обирають для навчання Україну? Україна має великі міжнародно визнані наукові досягнення, багато вчених України відомі усьому світу. Українські заклади вищої освіти дають якісну освіту, використовуючи сучасні ефективні методи навчання.

Здобувати вищу освіту в Україні престижно і вигідно. У порівнянні з іншими європейськими країнами вартість навчання в Україні набагато нижча.

За даними Expat Insider, Україна стала найбільш доступною країною з точки зору витрат на проживання.

Також велике значення має те, що освіта в країні базується на принципах гуманізму, демократії, взаємоповаги між націями. А Україна є однією з найбільш толерантних держав у світі.

УДК 101

Зоя СТЕЖКО,
к.філос.н, доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи,
Центральноукраїнський національний технічний університет

ФІЛОСОФСЬКЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «КОМФОРТНІСТЬ» ЧАСТИНА I

«Філософія - це знання та
повчання на основі знання»

Йоанн Дамаскін

Те, що кожна людина – в усі часи та будь-де – перш за все намагається зробити своє життя максимально комфортним, є істиною загальновідомою. Проте загальновідомим є і те, що вдається це не усім, не завжди і не всюди - при тому, що боротьба за власну «зону комфорту» проводиться постійно та відчайдушно. Відкриваються «закони», вишукуються «рецепти», відвойовуються бажані позиції, проголошується «єдино правильний» шлях до «зони комфорту» людини - релігійний, комуністичний, «екологічний», анархічний, патерналістський тощо. Головним незмінно є те, що кожній людині начебто обов'язково буде добре - в кінці шляху. Проте тисячолітня боротьба за краще життя на сьогодні має досить скромні та тимчасові позитивні результати. Тому зрозумілою є і неминуща актуальність досліджень даної теми для науки, релігії, політики, моралі і найперше – філософії. Місія філософії – об'єднавча, позаяк саме філософія забезпечує максимально глибоке та всеохопне «занурення» інтелекту в безкінечність та вічність. Усе інше – здоровий глузд, більш глибокі форми суспільної свідомості на тлі (і в рамках) всезагальності філософії є конкретними, частковими варіантами пояснень окремих проявів дійсності.

Усе вищезазначене, з одного боку, робить можливим та навіть необхідним звертання до філософії у спробах вирішення розмаїтих проблемних ситуацій, а з іншого – зобов'язує і саму філософію «контролювати» хід конкретних досліджень, вводючи їх у русло більш загальних та глибоких причинно-наслідкових ланцюгів безкінечної та вічної реальності.

У даному статейному дослідженні ми хочемо показати на прикладі моралі, як філософія розширює та поглиблює побутове розуміння поняття «комфортність». Показовою тут є філософія Епікура – глашатая задоволень та насолод. «Насолода – це вище благо, задоволення – добро. Кожна людина прагне шукати задоволення... Тому ми і оголошуємо насолоду початком і метою блаженного життя"¹, – стверджував Епікур.

Відтворимо логіку його аналізу, але передусім маємо уточнити термінологію. У філософії (починаючи з індійської школи локаята-чарвака) увійшов у побут термін «гедонізм». Гедонізм - це загальний принцип для різних течій у філософії, які затверджують отримання задоволень у якості

сенсу життя. Гедоністи стверджували, що нарощування капіталу життєвого благополуччя полягає передусім в несамовитих практиках задоволень тілесних - від алкоголю, гетер, багатства та насилля; саме вони вважалися тотожними благу. Згадаймо вакханалії – буйства дикунських, розгульних бенкетів «господарів життя». Стараючись ослабити несамовитість емоцій та почуттів первісного гедонізму, Епікур один із перших перевів його розгляд в аналіз – через введення елементів філософської мудрості.

Головним у дискурсі гедонізму Епікура є принцип – не всяке задоволення є благом, і не всяке страждання є злом. Зробити правильний вибір допоможе філософія. А вона вчить розсудливості та помірності у всьому: "Коли ми говоримо, що задоволення є кінцевою метою, то ми розуміємо не задоволення розпусників і не задоволення, які полягають в чуттєвій насолоді, як думають деякі, ... але ми розуміємо свободу від тілесних страждань і від душевних тривог. Ні, не пиятики і гулянки безперервні, ... які доставляють розкішний банкет, народжують приємність життя, але тверезе міркування, що досліджує причини будь-якого вибору»².

Епікур поділяє задоволення на три види за критеріями природності та необхідності: природні та необхідні (угамування голоду та спраги, а також потреби у сні та житлі); природні, але не необхідні (надмірності в їжі та, ймовірно, сексі); неприродні та не необхідні (володіння високим соціальним статусом, предметами розкоші і взагалі усім, що тішить Его).

Класифікацію Епікура можна доповнити четвертим видом задоволень - неприродні, але необхідні. До них відносяться мудрість, добропорядність та розсудливість. У перспективі саме це допоможе знайти дійсно природні і необхідні задоволення. Скажімо, варто потурбуватися сьогодні, щоб неправильне харчування не привело до хворого шлунку завтра, а важка вдача не обернулася стрілою в спині.

Епікуреєць має прагнути до так званої атараксії - стану спокою, позбавленому страждань і страхів. Для цього людині варто набиратися правильних знань, щоб і людиною бути достойною, і задовольнятися вмiлим мінімалізмом, зберігаючи гідність навіть у злиднях.

Спокійне життя без бід і страждань - ось істинне благо.

Виходять непогані життєві поради, які Епікур старався реалізовувати на практиці. У тридцятип'ятирічному віці він купив на пустельній окраїні Афін будинок із садом і облаштував там школу, яку стали називати "Сад Епікура". На воротах цієї школи був напис: "Мандрівник, тобі буде тут добре: тут задоволення – найвище благо". Але розчарування та нерозуміння були наймовірнішими – на мандрівників, виснажених пустелею, «чекали» лише блюдо ячмінної крупи та кубок холодної води. З цього моменту починає розкриватися повчальна та виховна місія «Саду Епікура». З мандрівниками вступають в бесіду, доносячи до них головну думку: «Ми маємо потребу в задоволенні тоді, коли страждаємо від відсутності задоволення. «Не голодай; не мерзни; не терпи спраги», - сказав великий Сократ. В пустелі ви страждали від голоду та спраги. Щоб вгамувати голод, досить блюда ячмінної крупи. Щоб вгамувати спрагу, досить кубка холодної води. Ваші страждання закінчились, і ви уже на

потребуєте задоволення».

Максима епікурейства може звучати так: людина передусім хоче отримати задоволення від уникнення страждань; для більшості людей куди більше корисною буде не максимізація задоволень, а мінімізація страждань; задоволення бувають необхідними та ілюзорними; замість одномоментних задоволень варто вкладатися в те, що принесе тривале задоволення в майбутньому.

В результаті дискурс гедонізму Епікура розширився до сумніву: «А чи є це гедонізмом взагалі?».

Ці здорові міркування є ядром моральної філософії Епікура. Очевидною є їх практична користь та можливість реалізації через виховну політику держави (у сучасному прочитанні – через інформаційно-ідеологічне забезпечення політики держави). Результатом буде зниження емоційної напруги та підвищення рівня взаємної толерантності - а значить і «зони комфорту». Зрозуміло також, що в рамках здорового глузду така глибина аналізу розхожих стереотипів є неможливою. Проте повсюдного розуміння повчальної ролі філософії у житті як пересічних громадян, так і еліти (наукової, політичної, релігійної тощо) ми не спостерігаємо, натомість спостерігаємо зневагу. Цьому є причини, аналізу яких буде присвячена наша наступна публікація.

¹ Антологія мировой философии, М., 1969, т. 1, ч. 1, с. 356

² Антологія мировой философии, т. 1, ч. 1, сс. 354 - 355.

УДК 821.161.2

Антоніна ЦАРУК,
к. філол., старший викладач
кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи,
Центральноукраїнський національний технічний університет

**МОВА ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ЛЕОНІДА ТЕНДЮКА, або
ЛЮДИНА ПОВИННА ВИПРОБУВАТИ СЕБЕ ДЕВ'ЯТИМ ВАЛОМ**

«Я степовик. Та б'ється змалку
Морська стихія у душі».
Леонід Тендюк, «Степове інтермеццо»

У степу людину видно мов на долоні. Море виявляє людську вдачу, випробовує стрижень характеру. Степ покликаний виростити Людину, море – загартувати її моральні принципи в максимально стислі терміни. Чи не тому романтиків завжди вабила морська стихія. Чи писав хтось поетичніше про море, ніж корінні степовики Юрій Яновський і Леонід Тендюк, уродженці Кропивниччини?

Позаду – факультет журналістики, робота в газеті, збірки поезій «Поле моє, полечко...» (1961) і «Струмки народжуються в горах» (1963), у самих назвах яких відчувається владний голос простору, його широт і висот, і Л. Тендюк, на той час уже член Спілки письменників, розпочинає свою одісею – іде на поклик океану, назустріч випробуванням на експедиційному судні «Витязь». Науково-дослідницькі судна «Ю. Шокальський» та «О. Воєйков» знали молодого матроса і стернового, який шукав себе «Під крилами альбатроса» (1981) в Тихому океані, сподівався на артефакти легендарної Гондвани («Експедиція Гондвана», 1984, «Голова Дракона», 1985) [1; 2] в Індійському, а відкривав скарби людської душі в межових ситуаціях. Відкривав свою любов до рідного степу під екваторіальними зорями, а магнетизм морської пустелі – під ковшем Великого Воза... «Що б там ви не говорили, я переконаний: у кожному селі є свої Тури Хайердали. Бо земля й степи народжують мореплавців» [2, 7]. Цей висновок із фантастично-пригодницької повісті рясніє спостереженнями за знайденою непідробною справжністю, «хто насправді може бути героєм – героєм нашого часу. Непоказна, роботяща, шалено закохана в життя людина», а поетом, обранцем долі... Тендюк в уста свого героя вклав іронію, притаманну людині від землі: «Віршування серед юних така ж пошесть, як грип. От тільки ліків од цього захворювання не знайдено», хоча «збудник відомий <...> Бентежне серце, повнота почуттів».

Література як людинознавство приваблює мене можливістю відкриття. Передусім – творця тексту. Незаангажованого образу автора, чий світогляд і цінності виявляються в продукованих ним образах наших сучасників. Бо кожного зі своїх літературних персонажів автор наділяє частиною власного психологічного досвіду, а головний герой, як правило, є відображенням авторського Я.

Оскільки Леонід Тендюк розпочав свій творчий шлях як поет-лірик, який поєднував поетичне висловлювання із практичною журналістикою, то, зрозуміло, що його проза має поетичний флер і автобіографічне підґрунтя. Докази не змушують себе довго розшукувати: в повісті «"Буревісник" виходить у море» знаходимо художні деталі, які пояснюють і траєкторію життєвих доріг письменника, і мотивацію його життєвого вибору. Вогкий відтиск сторінки з рядками про овець, від яких тваринники отримали «щедрий приплід – по десять ділових поросят» [4, 14], тривожні повідомлення про радіоактивний дощ унаслідок атомного вибуху поблизу Маріїнської западини [4, 15], метафоричний сон міста і мрійливі кораблики хмарок схвильованого героя – із цих пазлів, мов із кінокадрів, стає зрозумілим, чому специфіка «випадкової» роботи «свіжою головою» в друкарні, коли не пройшов за конкурсом до морського училища, дала змогу рано досягнути відповідальності за слово, усвідомити його інформаційно-емоційний заряд і потужний вплив, утім, як і знеболювальну дію здорового гумору. Гадаю, що ці істини, усвідомлені в юнацькому віці, зумовили саме таку, підлітково-юнацьку, читацьку аудиторію прозаїка, романтично-пригодницька манера оповіді якого не позбавлена почасти максималістських викликів, місцями має ідеологічні нашарування, перетворюючи оповідача на рупор ЗМІ. Утім, це досить точно відображає атмосферу 60-х років минулого століття, романтичні сподівання після Другої світової, перебування у стані холодної війни.

Вибір матроського способу буття – своєрідне випробування характеру. Повсякчасне. Пошук сенсу життя, розпорошеного в побутових миттєвостях і спілкуванні. Це ламання стереотипів повноти щастя у лаконічних діалогах:

«...п'яним можна бути не обов'язково від вина. <...>

– Тоді від чого ж п'яніють?

– Від чого? Ну, хоч би від морських вітрів, від того, що господь бог не обілив нас пригодами» [4, 17].

Герої Тендюка живуть повнокровно не лише тому, що кидають виклик стихії. Вони почуваються господарями ситуації, переборюючи передусім себе, навіть коли виконують монотонну, а тому виснажливу, повсякденну роботу. Оте почуття самоповаги, народжене відчуттям гідного супротивника в герці, очевидно, спонукає до пошуку способів «поріднитися з морем», бо збентежена ним душа зрозуміла: «...море ні з чим не зрівнянна зваба. Від самої думки, що воно є, хочеться чогось величного, може, навіть неможливого» [4, 19].

Саме морська стихія сприймається тим Іншим – одухотвореним середовищем, способом буття, шкалою цінностей, крізь призму якого по-іншому сприймається і відчувається зв'язок із своїм: «Ми зростаємо з буденними клопотами землі, вщерть переповнюємось її радощами й болями, думав я. Це коло здається нам фатальним, якого ніколи не розірвати. І хоч би де ти був, твоєю тінню, вічним твоїм двійником блукає з тобою материнки цвіт на косогорі, очеретяне крило ставка...» [4, 28]. І подолати прірву між рідним та іншим допомагає слово. Чуттєве, осердечнене. Осяяне відкриттям істини чи себе, нового. У композиції повісті цю місію перебирає на себе щоденник, створений у різний час на незаповнених сторінках суднового журналу.

Цікаво, що в авторстві записів головний герой підозрює «педанта» й «сухаря» Климчука, який, до того ж, має проблеми з мовленням. Роздуми про те, чи правильно живеш, чи своєю дорогою йдеш, чи «водить стежка примарного сонця», що «мандри п'януть, та, повернувшись з плавби, п'янієш від землі, і з такою силою п'янієш, що губишся, а може, й розтринькуєш душу – шалено й безрозсудно» [4, 40], – ця думка лунає рефреном, перетворюється у формулу взаємозв'язку і заперечення: «Але в морі ми з такою ж силою мріємо про землю, як ще недавно на землі мріяли про море» [4, 79]. Більше того: папуаська легенда про жагу мандрів хлопця, який ладен розплачуватися частиною власного тіла за здійснене бажання, з одного боку, сприймається як відлуння середньовічного страху за ціну пізнання незнаного, а з іншого – як богорівність, що породжує страх – цього разу в самого бога! – про можливу зустріч і помсту за заподіяне ним горе.

Знаково, що повісті Л. Тендюка презентовані поетичними епіграфами автора, інкрустовані його поезіями – квінтесенцією манливої мрії:

Земля лежить, далека і незвідана;
 Встають світанки сяєвом пожеж.
 Дороги, що вели Мартіна Ідена,
 Непереборно ваблять мене теж [4, 87].

Навіть якби читач не знав про знакову роль його «Одіссеї східних морів» (1964), третьої у творчому доробку, то все одно зрозумів би: щоденникові нотатки журналіста відбивають ситуацію порогу – прощання. І не тільки із землею, бо вабить океан. А й із собою вчорашнім. Із можливою журналістською кар'єрою. Із рідною землею, ніжні почуття до якої приковують навіки. Душа вимагала стихії, аби випробувати себе. Поет шукав шанс кинути виклик. Внутрішню боротьбу в душі письменника читач відчує через двоїстість, зафіксовану словом прозовим і поетичним. У чому вона виявляється? Передусім – у мотиві кохання як невід'ємному складникові поняття щастя. Якщо Тендюк-журналіст пропонує світлі описи зустрічей із представницями прекрасної статі у велелюдді аеропорту чи на майже безлюдному острові, то крізь оптимістичні імперативи Тендюка-поета просвічує сум за ідеальними стосунками: «Чекай її – / Своєю єдину! / Шукай її, ромашку ту, / Що не розхлюпає краплинно / Душі ранкову повноту» [3, 109]. Гіркота розчарування в невірності подруги кристалізується в сіль досвіду й прагне афористичного пуанту: «Вже краще мучитись від спраги, / Ніж каламутну воду пий» [3, 109].

Самореалізація в праці – другий складник людського щастя. Завдання журналіста полягало в оспівуванні виробничих буднів представників різних професій. І Тендюк долав величезні відстані в екстремальних умовах, щоб із такими людьми познайомитись, відчути їх у їхньому середовищі: рибалок і мисливців, пастухів і лісників, метеорологів і вулканологів, підводників і матросів. Однак, якщо розумом журналіст приймав вибір і рід занять героїв своїх нарисів, то естетична складова праці оцінювалась поетом у глобальному

вимірі: «Проносить місяць понад світом / Свою золочену діжу. / Він там, / Понад Владивостоком, – / Що не забувся і тепер, – / Китом здавався кривавобоким, / Якого влучив гарпунер» [3,108]. Проблема використання земних багатств набуває відтінку бездумної вичерпності, зазіхання людини на гармонію Всесвіту, бо ж навіть супутник Землі сприймається як носій прибутку – «золота діжа», прибутку, отриманого вбивством («китом здавався кривавобоким»). Отже, вразливе серце не могло не протестувати проти побаченого. І якщо під таким кутом подивитися на цитовану поезію, то виявиться і протиставлення океану степові не як стихій воді і тверді, а як безмежного носія життя – Україні, а ще точніше – замовчуванню українського народу, приреченого на колоніальну німоту. Такий висновок впливає із зіставлення образів за здатністю до звукотворення: «Десять / океанська хвиля плеще, / А тут, / За висохлим ярком, / Безмовний степ... / Скажіть ви, / Де ще / Так пахне теплим молоком / І яблуневим рясноцвітом?» [3, 108]. Відчуття відмежованості від світу (висохлий ярк), звертання до когось, хто мусив би за тактильно-ароматно-зоровими критеріями стати свідком (якщо не захисником) приреченості рідного краю, де «зросту нема озимині» [3, 107], – усе це діє на підсвідомість як ознаки часу, за якими простежується драма нереалізованості післявоєнної молоді на теренах України. Йдеться про третій складник щастя. А тому далекосхідну одісею письменника варто розглядати не тільки як похід за мрією, але й як «тихий» бунт – втечу з країни із залізною завісою.

Масштаби «невиїзних» справ і нереалізованих мікрокосмосів особистостей засвідчує символічна семантика рядків: «Стоять планети на причалі, / Як пароплави у порту. / Розбризкуються океани – / Від Антарктиди до Куріл!» [3, 110]. Немає випадкових слів у поетичній мові! Тому взаємопроникнення величного і буденного – величі океану і буденної дії, вираженої неозначено-особовим реченням «Розбризкуються океани...»), – сприймається як нівелювання Божого замислу, заперечення самого життя як постійного руху, бо ж «стоять планети»! Упевнена, що, з огляду на вищенаведені аргументи, поезія «Коли закінчуєм походи» несе на собі ознаки катастрофізму мислення. Про осягнення сутності пізнаного з позицій філософії екзистенціалізму в СРСР, ясна річ, не можна було навіть згадувати.

Оскільки Тихий океан насправді далеко не відповідає своєму йменню, то, застосувавши психологічний паралелізм, можна стверджувати, що втеча Л. Тендюка від задухи української безпросвітності була не такою вже й «тихою».

Повісті Л. Тендюка значною мірою автобіографічні. Авторське світовідчуття має ознаки дуальності: з одного боку, крізь призму пережитого просвічує душа ніжного романтика, що покликаний оспівувати гармонію природи і працьовитість людей, красу почуттів і вчинків. Поетична натура співчутлива до болю повоєнних ран як свого, так і інших народів. А з іншого боку, творчий доробок письменника є відбитком почувань людини, яка є об'єктом провладного пропагандистського зомбування того часу. Ні, Тендюк не належав до когорти шістдесятників. Але в його душі точилася боротьба,

свідченням чого можна розглядати оцінювальні вирази на кшталт «переслідування куркульської та петлюрівської наволочі» [4, 13], що ріжуть сприйняття тексту, мов польову тишу – вибух заіржавілої міни.

Зі слів співробітниці бібліотеки ім. Д. Чижевського, Майї Міщенко, яка в приватній розмові поділилася спогадом про зустріч із письменником-романтиком, як усний оповідач він жодним чином не міг зрівнятися з оповідачем на папері. Тому автохарактеристикою сприймаються зізнання героя повісті «Буревісник» виходить у море»: «Балакучим я ніколи не був, хизуватися теж не люблю» [4, 13].

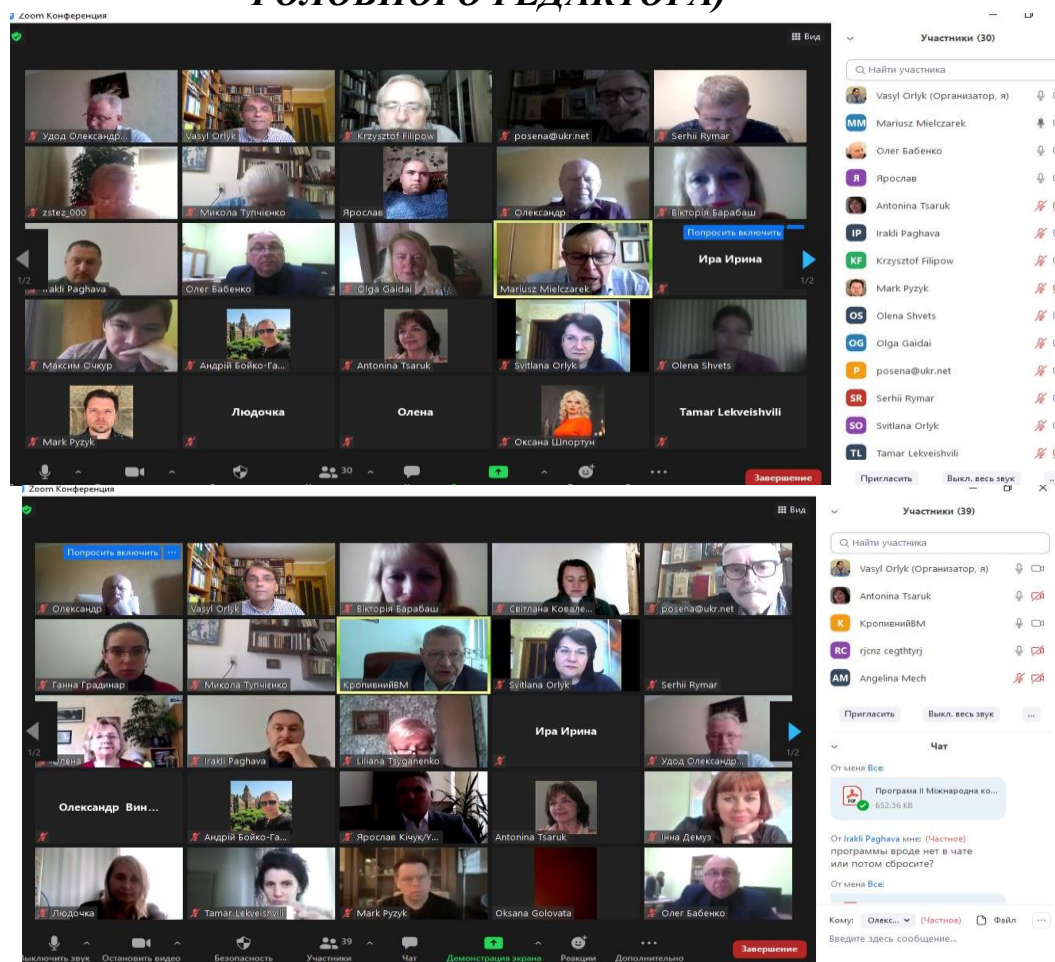
Оцінювання творчого спадку нашого земляка як синергії поезії і прози бачиться нам перспективним напрямком дослідження художнього світу митця, 90-річчя від дня народження якого ми відзначили 3 березня цього року. Хоча поетичні рядки відіграють у його прозі роль позасюжетних елементів – епіграфів, ліричних відступів, перебирають на себе функцію «останньої сторінки щоденника», безпомилково відчувається, що стихія прози владно запанувала в душі автора. Його мариністика стане поезією в прозі, бо любов і мрія – то стихії, які являють себе промовистими символами. Поетичний відблиск залишиться на Тендюкових повістях і в малій прозі (оповідання «Сліпий погонич», «Корінь життя», «Остання зустріч»), у пошуках і розвитку метафори життя – мандрівки, голосу незвіданих доріг, де людина мусить знайти власний голос, випробувати себе: «...я лише тоді відчуваю повноту щастя, коли знаю, що в кишені лежить квиток і мене чекає чудова мандрівка. Не бездумна прогулянка моя дорога. Радість і печаль таїть вона.<...> Дорога, як пісня: заманить далеко, полонить навечно» [3, 6]. Цілісність сприйняття художнього світу письменника-мариніста зумовлена не лише тематикою, локаційною зосередженістю, але й тяжінням до простеження характерів у їхньому розвитку, зокрема Василя Солоного, Василя Оканя, чий прізвисько й прізвище – данина типізації соцреалізму. Доречно зауважити наскрізність образу коханої Наталки-Наташі, що фігурує і в пригодницько-фантастичній діалогії. Саме ця двоїстість відтворення імені дівчини-науковця з України апелює до образного визначення дефініції душі: «А душа ваша – дівчина» (Ю. Дараган), потверджуючи наше припущення про внутрішню боротьбу Леоніда Тендюка. Боротьбу із собою в умовах неможливості здолати систему. Боротьбу, оприсутнену закодованим художнім словом. І заохочувальним стимулом до самопізнання і творчої реалізації стає напучування старшого письменника, «неспокійного, бунтівливого» Василя Трохимовича Кучерявенка, немовби «пришитого» до історії Зеленого Клину оспіваною квіткою саранки: «З цього треба й починати біографію, а то університет, столиця. Людина повинна випробувати себе дев'ятим валом, інакше вона ніщо, піна!» [3, 22]. Так народжується неповторність: у зв'язку традиції і новаторства.

Джерела та література

1. Тендюк Леонід. Експедиція «Гондвана»: Повість. Для серед. та ст. шкіл. в. / Худож. В.С. Василенко. К. : Веселка, 1984. 254 с., іл. (Сер. «Пригоди. Фантаст.»).
2. Леонід Тендюк. Голова Дракона»: Повість. Для серед. та ст. шкіл. в. / Худож. О.Л. Басс. К. : Веселка, 1985. 237 с., іл. (Сер. «Пригоди. Фантаст.»).
3. Тендюк Л.М. Одиссея східних морів / Леонід Михайлович Тендюк. К. : Молодь, 1984. 112 с.
4. Тендюк Л.М. Під крилами альбатроса : Вибрані повісті й оповідання. Для серед. та ст. шкіл. в. / Мал. В.С. Василенка. Передм. І.Д. Папаніна. К. : Веселка, 1981. 510 с., іл.

ПОДІЇ, ДАТИ, ЮВІЛЕЇ

ВИЗНАЧНА ПОДІЯ У НАУКОВОМУ ЖИТТІ (ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА)

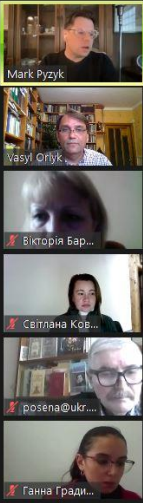
13 травня 2021 року на базі Центральноукраїнського національного технічного університету відбулася II Міжнародна наукова конференція «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти». У пленарному засіданні конференції взяли участь науковці України, Польщі, Грузії, а також представник Принстонського університету (США) Марк Пижик. Він презентував міжнародний дослідницький проект FLAME (Framing the Late Antique and early Medieval Economy), участь в якому бере команда українських науковців на чолі з професором Василем Орликом.

FLAME

**FRAMING
(THE)
LATE
ANTIQU
(AND)
MEDIEVAL
ECONOMY**

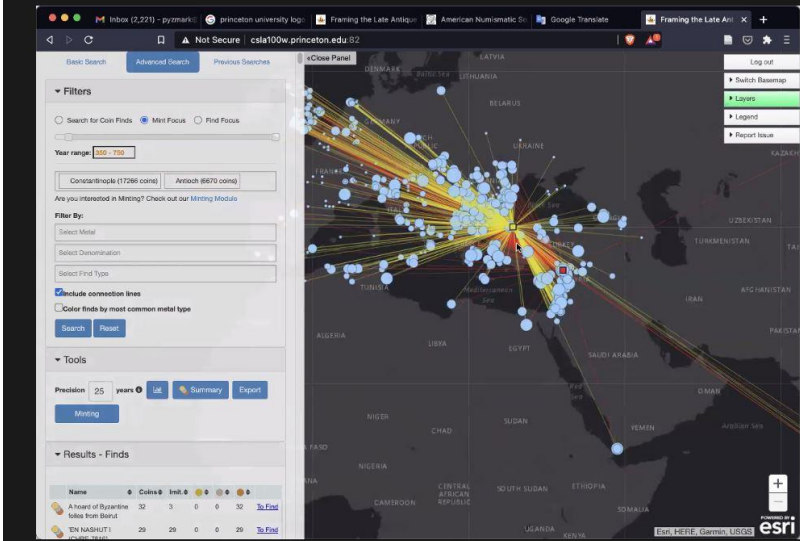

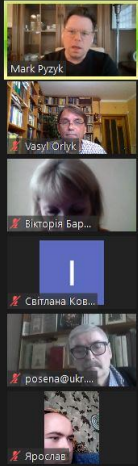
MARK PYZYK, 5/13/21

Один із найкращих університетів світу – Принстон – започаткував проект FLAME (Framing the Late Antique and early Medieval Economy) із дослідження та реконструкції економіки Середземномор'я та прилеглих регіонів в період переходу від античності до раннього середньовіччя. В проекті задіяні науковці США, Італії, Греції, Туреччини, Польщі, Чехії, України. Як зазначалося вище, групу українських дослідників FLAME Project очолює професор Василь Орлик, завідувач кафедри історії, археології інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету.

Проект FLAME надзвичайно масштабний та амбітний. Засновники проекту – це Відділ спеціальних колекцій бібліотеки Принстонського університету та Комітет із вивчення пізньої античності Принстонського університету, ставлять за мету дослідити випуск та обіг сотень тисяч монет 325-725 років, за допомогою чого вони хочуть реконструювати ранньосередньовічну економіку та дослідити процеси, які відбувались в епоху падіння Римської імперії та становлення європейської економіки.

Щиро вітаю завідувача і колектив кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету та усіх, хто долучився до такої знакової події у науково-культурному житті нашого регіону.

Нових звершень, шановні колеги!

*Головний редактор,
доктор історичних наук,
професор Світлана Орлик*

ДО ЮВІЛЕЮ СТЕЖКО ЗОЇ ВАСИЛІВНИ

В усі часи найбільшою цінністю в освітньому процесі є викладач, учений.

Шостого травня 2021 року відзначила свій ювілей кандидат філософських наук, доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету Зоя Василівна Стежко.

Після закінчення філософського факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (1973) Зоя Василівна ось вже сорок вісім років плідно працює в нашому університеті. Наукові дослідження З. В. Стежко присвячені аналізу актуальних проблем сьогодення – специфіки філософії постмодернізму та її впливу на імплементацію філософських категорій *свобода, раціональність, причинність, об'єктивність* тощо в політику та повсякдення різних держав, – що висвітлено у близько 150 наукових праць у фахових виданнях України, а також у журналах, які включені до науково-метричних баз, рекомендованих МОН, зокрема, Web of Science Core Collection.

За навчальним посібником та методичними рекомендаціями з філософії, автором і співавтором яких є Зоя Василівна, навчаються не лише студенти усіх регіонів України, а й іноземні здобувачі вищої освіти. За багаторічну сумлінну працю, значний особистий внесок у розвиток вищої освіти, підготовку висококваліфікованих спеціалістів та високу професійну майстерність Зоя Василівна нагороджена Почесним дипломом (2001) та Почесною грамотою (2021). Протягом багатьох років Зоя Василівна керує студентською міжкафедральною науковою проблемною групою «Філософія постмодерну та сучасна наука – грані взаємодії»; є науковим керівником науково-дослідної роботи викладачів та аспірантів кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи за напрямом «Наука, мораль та політика у сучасному соціально-філософському дискурсі».

З 2020 р. Зоя Василівна – експерт з акредитації освітніх програм Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Щиро бажаємо ювілярці нових звершень, здоров'я і натхнення!

**Кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри історії, археології,
інформаційної та архівної справи
Вікторія Барабаш**

ЮВІЛЕЙНЕ СЛОВО ПРО ПЕДАГОГА

Дев'ятого травня 2021 року відсвяткувала свій шістдесятирічний ювілей Антоніна Царук – кандидат філологічних наук, поетеса, викладач української мови у студентів-іноземців кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету.

Дев'ятого травня 2021 року відсвяткувала свій шістдесятирічний ювілей Антоніна Царук – кандидат філологічних наук, поетеса, викладач української мови у студентів-іноземців кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету. Антоніна Петрівна – членкиня Національної спілки письменників України (2011), лауреатка обласної літературної премії імені Євгена Маланюка (2014) та міської літературної премії імені Арсенія Тарковського (2020), авторка численних поетичних збірок і творів для дітей, літературний критик, переможниця Всеукраїнського конкурсу малої прози імені Івана Чендея (2021).

За авторським посібником А. Царук та М. Ліпатової «Українська мова для іноземних студентів першого року навчання» (2019) натхненно навчаються студенти з усіх континентів.

Педагогічна праця Антоніни Царук освячена великою любов'ю до студентів, до своєї справи, до рідної землі! Креативна і талановита, чуйна і шляхетна, Антоніна Петрівна формує справжніх патріотів України!

На спілкування з поетесою завжди радо поспішають як маленькі читачі, так і колеги по перу, тому що кожна зустріч схожа на дивовижну квітку, яка розкриваючись, чарує і захоплює! Вірші пані Антоніни звучать мелодійними і ніжними піснями. Найвлучніше розкриває світ душі прекрасної людини і справжнього педагога знакова і неповторна поезія-настанова:

Молитва хрестиком

За світ оцей, беззахисний і тихий,
За ніжність цвіту, за політ бджоли,
За вітерець, що сонно в м'яті диха,
Молись, дитинко! І моли,
Щоб чебреці в степу не відцвітали,
Коли до них прийде й твоє дитя,
Щоб невгамовна бджілка золотава,
Снувала наче голка над шиттям
Молись, щоб холод змінювали весни,
Щоб пуп'яночок зміг-таки дозріть.
Молись, дитинко! Втрачене воскресне,
Коли зумієш серцем світ зігріть.

Щиро бажаємо нашій ювілярці творчих успіхів! Нових перемог!
Натхнення! Радості від життя!!!

**Кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри історії, археології,
інформаційної та архівної справи
Вікторія Барабаш**

ЗНАКОВЕ ПРИЗНАЧЕННЯ НА ПОСАДУ

Фото з Інтернету. Джерело – Фейсбук: https://scontent.fhrk5-2.fna.fbcdn.net/v/t1.6435-9/196951278_1456261094731952_9145865036875893293_n.jpg?nc_cat=104&ccb=1-3&nc_sid=730e14&nc_ohc=TZZ1P1oDHIwAX-7poe7&nc_ht=scontent.fhrk5-2.fna&oh=cb1d9027f52c8b08ef7657ff7d89fc4c&oe=60E647EA

2 червня 2021 року Олега Бабенка було призначено за результатами конкурсу на посаду директора Центрального державного історичного архіву України (м.Київ) відповідно до наказу Укрдержархіву №154-ос.

Олег Бабенко у 2017 році закінчив Центральноукраїнський національний технічний університет за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». До призначення на посаду Олег Олександрович працював заступником директора Центрального державного архіву зарубіжної україніки, директором Державного архіву Кіровоградської області, радником голови Кіровоградської облдержадміністрації та заступником начальника управління культури і туризму Кіровоградської обласної державної адміністрації.

Щиро радий за випускника нашої кафедри спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа".

Олеже Олександровичу, успіхів на новому поприщі!

**Завідувач кафедри історії, археології,
інформаційної та архівної справи,
доктор історичних наук,
професор Василь Орлик**

«Катедра Unīversum: електронний збірник науково-популярних праць з історії, археології, інформаційної, архівної та музейної справи»

Випуск 3

Редакція не несе відповідальності за погляди, судження, результати та висновки, зроблені авторами статей і надруковані в збірнику. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів. Статті приймаються до друку лише після їх обговорення на засіданні редколегії видання.

У разі передруку посилання на збірник обов'язкове.

**Кафедра історії, археології, інформаційної та архівної справи
ЦНТУ запрошує на навчання за двома перспективними
спеціальностями:**

**029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»
(галузь знань 02 «Культура і мистецтво»)
(рівні освіти - бакалавр, магістр)**

**032 «Історія та археологія»
(галузь знань 03 «Гуманітарні науки»)
(рівні освіти - бакалавр, PhD)**